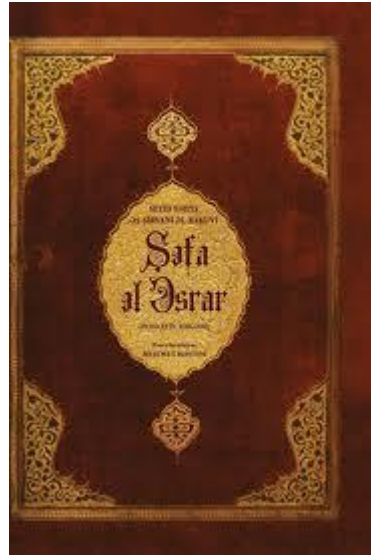

ŞİFA el ESRAR (ŞƏFA əl ƏSRAR)¹

Araş. Gör. İsmail YILDIRIM

Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Birçok farklı mânâsının yanında genel itibarıyla Kur'an'ın ve Hz. Muhammed'in (sav) gösterdiği yolda ibadet, zikir ve tefekkürle nefsanî arzuları dizginleme ve rûhu saflaştırmaya "tasavvuf" denir. Türk-İslâm tefekkür hayatına mühim bir genişlik ve derinlik kazandıran tasavvufî düşünce, Azerbaycan tarihini, medeniyetini, edebiyatını vs. derinden etkilemiştir. Dolayısıyla İslâmiyetin kabulüyle yeni bir medeniyet dairesine giren Türkler tasavvufî nitelikte eserler vücûda getirmişlerdir. Ele aldığımız Seyyid Yahya Şirvânî'nin Şifa el Esrar adlı eseri de bu nitelikte tasavvufî mahiyete sahip bir eser olup, tasavvufa dair birçok kaide ve prensiplere yer veren bir kitaptır. Tasavvufî bir eser olmasının yanısıra hem bir âdâb kitabı hem de bir usûl kitabıdır. XV. asrın meşhur sûfilerinden ve yazarlarından Seyyid Yahya'nın bu eseri, Azerbaycan tasavvufunun felsefî, edebî ve tarihî mirasının en güzel nümûnelerindedir.

Eser, tasavvuf sahasında Azerbaycan dilinde yazılmış ilk mensur eserlerden olup hem muhteva, hem de dil husûsiyetleri bakımından büyük ehemmiyete sahiptir. Eserin şimdiye kadar sadece bir yazma nüshasının varlığı tespit edilebilmiştir. O da İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nde, Hacı Mahmut Efendi koleksiyonunda 2283 numara ile kayıtlıdır. Eserin müellifi Seyyid Yahya eş-Şirvânî el-Bakuvî, XIV. asrın sonlarında Şamahı'da doğmuştur. Şirvânî nisbesi vatanının Şirvan olması sebebiyledir. Bakuvî denilmesinin sebebi ise hayatının en uzun ve en semereli devrini Bakü'de geçirmiş olmasındandır. Seyyid Yahya, tekke tahsilinin yanısıra medrese eğitimi de almıştır. Eserlerini Arapça, Farsça ve Türkçe ile yazması her üç dile de hâkim

¹ Seyyid Yahya eş-Şirvânî el-Bakuvî (2010), *Şifa el Esrar*, Haz: Mehmet Rıhtım, ELM Neşriyat, Bakü, 816 sayfa.

olduğunu gösterir. Ayrıca eserlerinden hareketle tefsir, hadis, kelâm ve fıkıh ilimlerine vâkıf olduğu da bilinmektedir. *Bəyanu'l-elm*, *Əcaibu'l-qulub*, *Əsrarü'l-vüzü ves-salat*, *Ətvaru'l-qelb*, *Qəzaliyyat*, *Qisseyi-Mənsur*, *Kəşfu'l-qulub*, *Məqamat*, *Məkarimi-əxlaq*, *Mənaqibi-Əmirelmüminin Əli kərəmallahu vəchəhu*, *Mənazilul-aşiqin*, *Risalə fi Salatin-nəbi*, *Ramuzu'l-işarət*, *Şərhi-əsmayi-səmaniyya*, *Şərhi-məratibi-əsraril-qulub*, *Şərhi-sualati-Gulşeni-əsrar*, *Təsarrufatu-mukaşəfat*, *Virdü-settar*, *Şəfa əl Əsrar* gibi dinî-tasavvufî yirmiye yakın esere sahiptir.

Seyyid Yahya, tasavvuf ile genç yaşta haşır neşir olmaya başlamıştır. Doğduğu yer olan Şamahı, XV. asrın başlarında Halvetiyye tarikatının merkezi sayılıyordu. Devrin meşhur Halvetî mürşidi Şeyh Sadreddin'in tekkesi burada idi ve onun birçok müridi vardı. Yazarın, tasavvufa ve Halvetiliğe intisâbı şöyle rivâyet edilir:

Seyyid Yahya bir gün yoldaşları ile birlikte yolda çevgan oynarken bu esnada Şeyh Sadreddin'in önde gelen müridi Pirzâde Takiyüddin Şirvânî oradan geçmekte idi. Oyun esnasında, Yahya sûfilerin önünden geçecek iken, geçmeyip edeple onları selâmladı ve gözledi. Onun bu hareketi Pirzâde'nin hoşuna gitti ve sûfilere: “Bu çocuk seyyiddir, gelin dua edelim. Allah, onu âlemlerin Seyyidi Hz. Muhammed'in (sav) ve Hz. Aliyyü'l-Murtazâ'nın (ra) esrarına lâyük eylesin, pâk ecdadı gibi velâyet ehlinde olsun” dedi. Allah'ın izni ile duası kabul olundu. Yahya o gece uykusunda büyük ceddî Efendimiz'i gördü. Hz. Peygamber ona nasihatler ettikten sonra Şeyh Sadreddin'i göstererek onu manevî ata olarak tayin ettiğini ve ona intisâb etmesi gerektiğini söyledi. Bunun üzerine Seyyid Yahya, Şeyh Sadreddin dergâhına giderek ona ve Halvetiliğe mürid olmuştur. O büyük bir mütefekkir ve ilim adamıdır. Fakat onun zühdfî hayatı hepsinden daha etkileyici olmuştur. Dede Ömer Ruşenî, mürşidinin dünyaya ve ukbâya karşı tavrına bizzat şahitlik ederek divanında onu şöyle vâsf eder:

“Gusl eder idi, könlüne nâgâh gelse idi hayâli ukbânın,
Abdest alırdı, geçse idi hatırandan hadisi dünyânın.”

Seyyid Yahya'nın mezkûr eserini yayına hazırlayan Mehmet Rıhtım, eseri başlıca iki bölümde inceliyor. Eseri ilk olarak açtığımızda bir “Ön söz” metni ile karşılaşırız. Bu kısımda özellikle Azerbaycan'ın tarihi ve edebiyatı, birçok sanatkâra ev sahipliği yapması, kültürel ehemmiyeti ve *Şifa el Esrar*'ın yazılmasına zemin teşkil eden husûsiyetlere yer verilmiştir. Mehmet Rıhtım, sözü edilen kitabın birinci bölümünde genel hatlarıyla tasavvufun mâhiyeti, inkişâfı ve tesirleri üzerinde duruyor. Hemen ardından Azerbaycan'da tasavvufun kısa bir tarihine değiniyor. Bu başlık altında husûsiyetle IX-XII asırlar arasında Azerbaycan'daki ilk sûfiler, XIII-XIV asırlardaki ilk sûfi mektepleri, XIV-XVI asırlarındaki Halvetiyye ve Safeviyye tarikatları ve diğer tarikatlar, müstakil sûfiler ve mistik cereyanlara yer veriyor. Birinci bölüm altında konu edinilen son başlık ise Seyyid Yahya ve *Şifa el Esrar*'ın incelendiği kısımdır. Bu bölüm özellikle müellif ve eserinin detaylı bir şekilde

incelenmesi, künyelerinin tespit edilip okuyucunun hizmetine sunulması, kısacası edebiyat tarihi açısından mühim bilgiler ihtiva etmesi münasebetiyle önemli bir bölümdür.

Eserin ikinci bölümü ise, kitabın ağırlıklı olarak vermek istediği düşüncüyü ihtiva etmektedir. Bu bölüm, *Şifa el Esrar*'la başlar. Eserin mâhiyetini teşkil eden konular, muhtelif başlıklar altında anlatılarak verilmeye çalışılmıştır. Metne bir giriş yapıldıktan hemen sonra tasavvufî, itikâdî ve imânî meseleler ifade edilmeye çalışılır. Bu bölümde sırasıyla şeriatın esasları: iman, tasdik, marifet, muhabbet, minnet, mücâhede ve aşk konularına yer veriliyor. Akabinde şeriat ilminin esasları olan kelime-i şehâdet, namaz, zekât, hac, oruç, gusül ve helâl talep meseleleri gelir. Bu kısmın arkasından yazar, uhuvvetin şeriatındaki esasları ve makamı üzerinde durur. Eserin orijinal dizilimini takip eden Rıhtım, daha sonra tarikatın, tarikat ilimlerinin ve tarikat makamının esasları üzerinde durur. Kitabın son kısımlarında ise hakikatın beyanı ve şeyhliğin esasları yer alıyor. Eserde tasavvuf ve tasavvufa ait meseleler işlendikten sonra ise bir sözlük ve kaynakça verilmiştir. Bilhassa eserin sonunda yer alan sözlük, eserdeki Arapça ve Farsça kelimelerin manalarını anlamada mühim bir yer teşkil etmektedir. Tıpkı kaynakça da sözlük gibi ayrı bir öneme sahiptir. Şöyle ki Türk-İslâm medeniyetine mensup Türk edebiyatının çeşitli şubeleri özellikle de Azerbaycan ve Türkiye Türklerinin tasavvufî ve edebî manada meydana getirdikleri eser, makale vs gibi birçok ilmî neşrin künyesini bu bölümde bulmak mümkün. Nâşir Mehmet Rıhtım, eseri yayına hazırlarken eseri incelemekle yetinmemiş, aynı zamanda eserin Arap harfli metnini de ilave ederek kitabı okuyucunun istifâdesine sunmuştur. Eser genişletilmiş ikinci baskısıyla Türkiye'de neşre hazırlanmıştır. Fakat söz konusu eserin Türkiye'deki baskısının yaygın Türkçe imlâ kurallarına göre neşredilmesinin daha iyi olacağı kanaatindeyiz.

Sonuç olarak eserin ehemmiyetine dikkat çeken Mehmet Bey şunları ifade ediyor: "*Şifa el Esrar*, Hz. Pîr'in Türkçe yazdığı tek eseri ve kitapları arasında en hacimlisi. O hem bir tasavvufî- hikmet kitabı, hem de bir usûl ve erkân kitabı. Yani birçok özelliği olan bir eser. Tabi ki onun en önemli özelliği Halvetîyye sahasında bizatihi tarikatın pîr-i sânisî tarafından kaleme alınmış ilk eser oluşu. Bu eserde Halvetîyye'nin bütün temel fikrî husûsiyetlerini görmek mümkün. Eser adeta Halvetîyye'nin anayasası mâhiyetinde. Bu yönüyle Osmanlı ve Azerbaycan sahası tasavvufunun ve onun en önemli mektebinin düşünce yapısının anlamak için çok önemli bir kaynak hükmündedir. Halvetiyye tarikatı XV. asrın sonlarından itibaren Osmanlı coğrafyasında en çok yayılan ve en çok müntesibi olan bir tarikat. Kırtan fazla şube ve kola sahip cihanşümûl bir tasavvufî mektep. Bu mektebin Türkçe olarak yazılmış ilk eseri *Şifa el Esrar*'dır. Bunun yanında özellikle dil araştırmacıları için de eserin dili çok önemli. Bildiğimiz kadarıyla XV. asır ortalarında Farsça'nın hükümlerlik sürdüğü Şirvan bölgesinde nesir olarak Türkçe yazılan ilk tasavvufî eserdir.

Anadolu ve Azerî Türkçesinin özelliklerini bünyesinde geniş bir şekilde barındırmaktadır.”

Azerbaycan bölgesi Selçuklulardan itibaren bizim ilim, fikir, sanat hayatımızı besleyen en önemli kaynaklardan biri olmuştur. Tasavvufî olarak da durum aynıdır. Şems-i Tebrizî, Âhi Evran, Şehâbeddin-i Sühreverdî, Somuncu Baba, Dede Ömer Ruşenî gibi büyük müşidler bu kaynaktan beslenerek Anadolu’yu, bütün Osmanlı coğrafyasını, İslâm dünyasını aydınlatmışlardır. Seyyid Yahya da medeniyetimizi inşâ eden manevî büyüklerimizden biridir. Doç. Dr. M. Rıhtım beyi bu güzel, titiz ve yorucu çalışmasından dolayı tebrik ediyor, daha nice güzel çalışmalar hazırlamasını temennî ediyoruz.